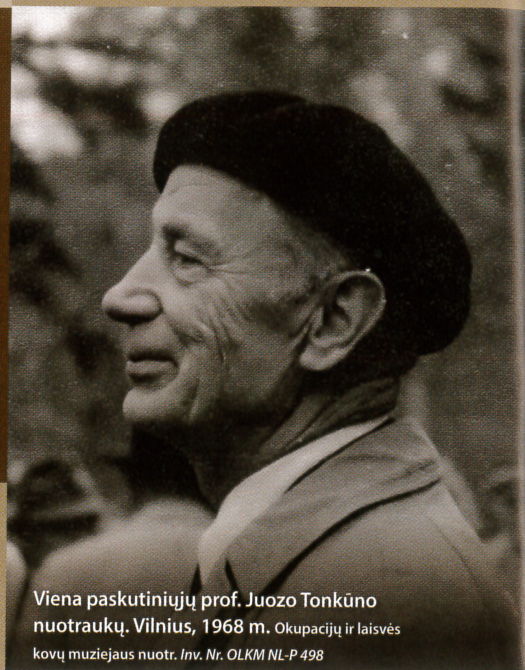

Žymaus žmogaus ŽINGSNIAI ir PALIKIMAS

Prieš 130 metų Pasvalio krašte, Stačiūnuose, gimė būsimas Lietuvos švietimo ministras, Žemės ūkio akademijos rektorius, profesorius ir akademikas Juozas Tonkūnas (1894–1968 m.).

Viena paskutiniųjų prof. Juozo Tonkūno nuotraukų. Vilnius, 1968 m. Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus nuotr. Inv. Nr. OLKM NL-P 498

Kažin, ar šiandien kalbėtume apie šį žmogų, jei ne šeima, kurioje užaugo: jo tėvai buvo labai šviesūs, nors nelabai turtingi. Šeimoje mokymasis buvo pirmos eilės vaikų darbas, tik paskui ūkio darbai. „Kol gyva – mokysiu vaikus“, – sakydavo Juozo Tonkūno motina, garsėjusi geru gebėjimu skaičiuoti, todėl padėdavo pradinukams spręsti matematikos uždavinius. Mokslams neabejingi buvo ir Tonkūnų vaikai: vyriausias sūnus Jonas baigė studijas Tartu universitete ir tapo gydytoju, Juozas – moksliniu agronomu, Mykolas – žemėtvarkininku, sesuo Ona – pedagoge.

Minėdami žymius žmones, prisime name ir jų gyvenimo kelius, laikmetį ir aplinką, kurioje gyveno, kitaip jų gyvenimo paveikslas būtų toli gražu neišsamus, o gal ir nesuprastas.

Nuo mažumės sunkus darbas tėvų ūkyje ir riboti ištekliai Juozą Tonkūną ne tik brandino fiziškai, bet ir suteikė pirmų žinių apie ūkininkavimą, augalų ir gyvulių auginimą, išugdė požiūrį į darbą ir uždirbtą pinigą. Čia brendo ir jo gyvenimiškoji išmintis bei sistemiškas aplinkos suvokimas, visam laikui tapę jo kelrodėmis gairėmis.

Brendo kaip mokslo organizatorius

Pirmasis Juozo Tonkūno ženklus mokslo pasiekimas buvo 1913 m. aukso medaliu baigta Mintaujos (dabar Jelgavos) gimnazija, kur jis parodė neeilinius gabumus mokslui. Noras gilinti žinias nuvedė Juozą Tonkūną į Maskvą. Ten jis įstojo į Petrovsko žemės ūkio akademiją ir joje studijavo 1913–1918 m. Baigęs gavo diplomą, žinios įvertin-

tos puikiai, kartu jis pripažintas pirmo laipsnio moksliniu agronomu. Maskvos Petrovsko akademijoje buvo susitelkęs mokslo elitas – profesoriai V. Viljamsas, D. Rudzinskas ir kt., vėliau vadinti mokslo korifėjais. Su jais diskutuodamas, J. Tonkūnas brendo kaip būsimas Lietuvos mokslo organizatorius ir tyrėjas.

Studijuodamas Maskvoje, J. Tonkūnas gvildeno idėjas apie Lietuvos žemės ūkio mokslo ir regioninių tyrimo tinklų vystymą. Rašydamas diplominį darbą, jis tyrinėjo aukštutinio Pavolgio žemės ūkio situaciją. Jo pastebėjimus ir išvalgas aukštai įvertino Petrovsko akademijos profesūra.

Prof. Juozas Tonkūnas – Žemės ūkio akademijos rektorius. Kaunas, 1932 m. Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus nuotr. Inv. Nr. OLKM NL-P 482

Atsikuriant nepriklausomai Lietuvai, 1918–ųjų gegužę J. Tonkūnas grįžo į gimtąjį Pasvalio kraštą. Situacija buvo labai sudėtinga. Kaip išmintingą ir mokytą žmogų pasvaliečiai J. Tonkūną išrinko Valsčiaus komiteto pirmininku. Vėliau, bolševikams veržiantis į Lietuvą, J. Tonkūnas prisijungė prie savanorių būrio ir stojo ginti savo šalies, nes bolševikus, kad ir neilgai, jis jau matė Maskvoje ir apie juos turėjo nuomonę ne iš pasakojimų. Pavojui praėjus, J. Tonkūnas mąstė apie šalies ateitį – išvertė į lietuvių kalbą botanikos vadovėlį.

Darbai vykdant Žemės reformą

Žinios apie talentingą pasvalietį pasiekė Kauną. 1919 m. J. Tonkūnas pakviestas dirbti į Žemės ūkio departamentą, paskirtas žemės ūkio įgaliotiniu Marijampolės apskrįčiai, vėliau, 1921 m., komisijos žemės reformai rengti pirmininku. Žemės reforma buvo didelio masto darbų visuma. Šalies vadovai matė ir suprato, kad Lietuva, kaip Rusijos imperijos dalis, buvo labai atsilikusi, net palyginti su Klaipėdos kraštu. Reikėjo skubiai keisti situaciją. Dabar apie įvykdytos žemės reformos darbų mastus žino tik tie, kas į tai gilinasi. J. Tonkūno veikla ten buvo reikšminga, sprendžiant, kad jau po metų, 1922-aisiais, jis paskirtas Žemės fondo departamento direktoriumi ir Reformos valdybos nariu. Tuo metu jam buvo tik 26 metai.

Grįžo prie mokslo

J. Tonkūno polinkis mokslui neliko nepastebėtas. 1923 m. jį pakvietė į

Lietuvos universiteto Agronomijos ir miškininkystės skyrių docento pareigoms. Kvietimą priėmė. Šalies vadovybė diskutavo apie Žemės ūkio akademijos steigimą, jos vietą ir tikslus. J. Tonkūnas aktyviai dalyvavo šiame procese. Taip 1924 m. Žemės ūkio akademija įsikūrė Dotnuvoje, o J. Tonkūnas tapo Bendrosios žemdirbystės katedros vedėju ir Akademijos sekretoriumi. Sėkmingas Akademijos startas ir tolesnė plėtra – tai nematomas J. Tonkūno darbo vaisius. Jis rūpinosi viskuo: veiklą reguliuojančiais dokumentais, studijų tvarka. Lygiagrečiai dėstė bendrąją žemdirbystę ir pievų bei pelkių kultūrą. 1926 metais aplankė Daniją, kur gilinosi į žemės ūkio tyrimo stočių organizavimo praktiką, davusią pagrindą tyrimo stočių tinklo organizavimui. Aktyviai dirbo su šalies žemdirbiais, tapo Lietuvos ūkininkų partijos nariu, buvo išrinktas į Seimą, bet tolesnės politinės veiklos atsakė. Tai buvo pirmas ir paskutinis J. Tonkūno žingsnis politikoje.

Prezidento aktu 1927 m. J. Tonkūnas paskirtas ekstraordinariu profesoriumi, o Profesorijų tarybos sprendimu – Akademijos prorektoriumi. Akademijoje jis organizavo sėklų kontrolės stotį, nes matė, kad sėklų kokybė – tai pirmas žingsnis į derliaus didinimą. Organizavo gamybinių tyrimų tinklą, studentus stengėsi supažindinti su pažangiausiais ūkiais. 1928–1940 m. jis buvo Žemės ūkio rūmų narys, o 1928–1934 m. išrinktas Akademijos rektoriumi ir toliau tęsė mokslinį ir pedagoginį darbą. Griežtai pasisakė prieš bet kokių partijų politinę ir ideologinę veiklą mokslo įstaigose, nes laikėsi nuostatos, kad politinė veikla skaldo bendruomenę, žmonės pradėdami skirstyti į savus ir svetimus. Tai kenkia darbui.

Dirbdamas Akademijoje, ir vėliau profesorius atrasdavo aktualiausių problemų ir joms skirdavo dėmesio. Viena iš jų – žolininkystės lygio kėlimas šalyje. Reikėjo geros pašarų bazės gyvulininkystei, o ji buvo labai atsilikusi, nes pievas traktavo kaip gamtos dovaną. Jų našumo didinimas duodavo ryškią finansinę naudą. Panašiai galima pasakyti ir apie J. Tonkūno pastangomis 1930 m. suorganizuotą Namų ūkio sekciją. Man teko kadaise kalbėtis su šios sekcijos absolvente Vanda Būdvytiene. Ji pasakojo, kad ten studijavusios merginos mokytos ne tik pyragus kepti, bet ir vesti ūkio ekonomiką, kad kuo protingiau išleistų uždirbtus pinigus.

Iš rektorių į ministrus

1934 m. J. Tonkūnas paskirtas švietimo ministru. Kas jį pažinojo, klausimų neturėjo, nes šis žmogus savo intelektu ir kompetencija tiko visur. Žinoma, kompetentingo žmogaus mintys ir darbai prigyja tik aukšto intelekto aplinkoje, kuri sugeba tai priimti. Dėl to profesorius pasisėkė. Šiaip būdamas griežtas, jis mokėjo išsaugoti igimtą žmogiškumą. Iškilęs į elito, tikrąją prasmę, lygį, jis nesibodėjo grįžęs į tėviškę paimti į rankas dalgį ar plūgą, suprato neturtingo studento ar darbuotojo situaciją.

Dirbdamas ministru iki pat 1940-ųjų, nuveikė daug. Dar ir dabar žmonės prisimena pastatytas mokyklas, švietimo reformą – privalomąjį 6 metų mokymosi kursą, 7 metus aukštesnės klasės, profesinį mokymą. Būdamas net ir labai kompetentingas, įkūrė tarybą aktualioms švietimo problemoms spręsti.

Kaip švyturys laisvame ir okupuotame krašte

Pirmoji sovietinė okupacija sudarė visos šalies ir J. Tonkūno gyvenimą. Bolševikai buvo dideli prievartos meistrai ir dar su ilgamete praktika. 1941 m. Tonkūnų šeima ištremta į atskiras Sibiro vietas. J. Tonkūnui grėsė sušaudymas, bet nuosprendis pakeistas tremtimi. Po Stalino mirties, 1954 metais, jį išleido, bet be teisės grįžti į Lietuvą. Nuvažiavo pas šeimą į Altajų, o po metų gavo leidimą grįžti į Lietuvą.

Prasidėjęs šioms toks atšilimas šeimos lemtį palengvino. 1955-ųjų spalį profesorius priimtas dirbti Dotnuvos selekcijos stoties Agrotechnikos skyriaus vedėju, dėstė studentams. 1956 m. išrinktas Lietuvos mokslų akademijos nariu korespondentu, o 1956 m., įkūrus Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo institutą Dotnuvoje, paskirtas Pievų ir ganyklų skyriaus vedėju. Tęsė žolininkystės tyrimus, tobulino Bandymų metodinius klausimus. Apie Sibiro tremtį pasakojo mažai, amžininkai prisimena jo garsų posakį: „... pakliuvau po istorijos ratais. Kai grumiasi dvi didžiulės jėgos, ką aš, varlė Tonkūnas, galėjau padaryti.“ Jis stojiškai iškentė likimo išbandymus.

Profesorius Juozas Tonkūnas buvo kuriamo krašto švyturys, dėjo pamatus Lietuvai ir turtino ją savo darbais. Švyturys rodo kelią ir kursą ateičiai, žinoma, reikia suprasti jo siunčiamus signalus. Jeigu ne, tai švyturys – vien žiburėlis tamsioje.

Akad. dr. Vytautas RUZGAS, LAMMC

Prof. Juozas Tonkūnas (centre) po 13 metų, praleistų lageriuose ir kalėjimuose, atvyko į tremtį pas žmoną Janiną (nuotraukoje dešinėje) ir dukrą Vidą (antra iš dešinės). Trojickas, Altajaus kraštas, 1954 m. Antroji iš kairės stovi buvusi Žemės ūkio akademijos dėstytoja G. Sasnauskienė su sūnumi Vidu ir tremtyje gimusia dukra Nijole.

Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus nuotr. Inv. Nr. OLKM T-P 2055

Juozas Tonkūnas su žmona Janina (pora dešinėje) teniso kortuose. Dotnuva, Kėdainių aps., 1933 m.

Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus nuotr. Inv. Nr. OLKM NL-P 488

Prof. Juozas Tonkūnas su laborante M. Aksenavičiute nuima bandomąjį derlių. Kėdainių krašto muziejaus nuotr. Inv. Nr. Gek 13010